

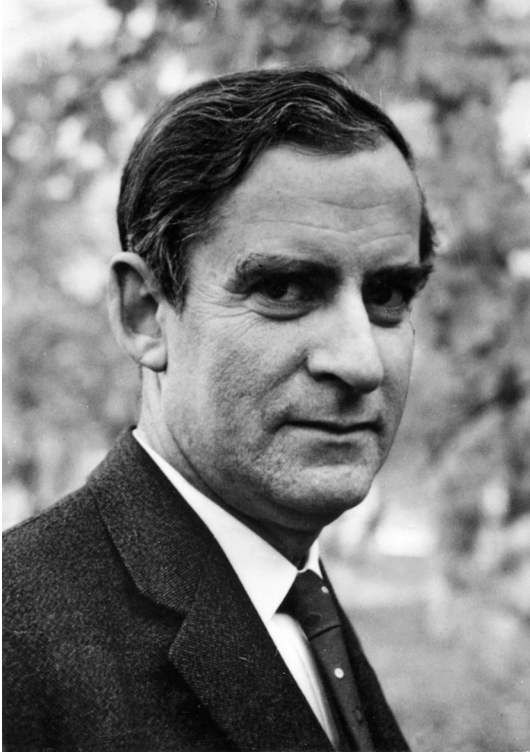
CARL FEHRMAN

CARL FEHRMAN tog sitt inträde i Vitterhetsakademien den 6 december 1966 med en föreläsning som han gav rubriken ”Vitterhet, litteratur och diktkonst. Tre termer och deras historia.” Han presenterade sig därmed för Akademien med ett anförande som vette mot idé- och lärdomshistoria och ämneshistoria. Han visade sitt sinne för tillfället och publiken genom att ägna just termen ”vitterhet” första rummet och ge den en grundlig innehållsanalys. Som professor i litteraturhistoria betonade han vid undersökningen av termen ”litteratur” att ordet länge snarast var liktydigt med lärdomshistoria, och med valet av det tredje ordet, ”diktkonst”, gjorde han en personlig markering – den estetiska sidan av det material han ägnade sin forskning stod främst för honom. Föreläsaren gjorde också vida utblickar mot aktuell internationell humanistisk forskning. Han visade många sidor av sin habitus som forskare – men inte alla!

Den person som tog sitt inträde i Vitterhetsakademien var inte bara en lärd som sysslade med abstrakta termer och rörde sig i det förflutna. Han var också en lundensare med solid förankring i det akademiska livet och i samtidens diktning. Han var född i Lund den 3 februari 1915, hans far var teologie doktor och docent med kyrkohistoria som specialitet. Om sin skolgång berättade han gärna, att herr Korlén och han genom

alla år varit klasskamrater. För fortsättningen ska jag citera inledningen till en artikel där han själv berättar om sina studentår: ”Våren 1933 hade jag tagit studenten vid Lunds katedralskola och på hösten började jag läsa nordiska språk. Det var mitt första ämne i en planerad magisterexamen, där också engelska och filosofi skulle ingå och som hägrande sista ämne det som då hette litteraturhistoria med poetik.” Den här artikeln (i *Under Lundagårds kronor* 1991) handlar om den intellektuella lundamiljö som han snart blev en del av. Det första han tar upp är en Clar-téafton samma höst med en ung Harry Martinson. ”Många studenter gick dit för att lyssna, bland dem min nyfunne vän och senare kollega Staffan Björck.” Studierna i engelska blev viktiga. ”Som lärare hade jag den legendariske universitetslektorn Arthur Henry King som hade sin bakgrund i tjugotalets Cambridge. (---) Hans interpretationsövningar kring moderna lyriska texter – av bland andra Eliot och Yeats – låg på hög nivå.” Kretsen kring King var internationellt sammansatt och hade flera trådar till det europeiska kulturlivet. Tonen var livlig och munter; Carl utvecklade redan där sin skarpögda kvickhet i visor och samtal. Men samvaron präglades också av det politiska skeendet i Europa. Det fanns inte få judiska flyktingar i Lund redan vid 30-talets mitt.

Carl Fehrman kom att ingå såväl i studenttidningen *Lundagårds* redaktion som i studentaftonutskottet. Den dystra hösten 1940 höll Fredrik Böök ett sedermera beryktat tal, där han i apokalyptiska ordalag talade om förnyelsen som skulle komma ur den stora förstörelsen och om ”stormens herre” som med gudomlig kraft skulle förändra världen. Talet var riktat till studenterna, och från dem kom ett genmäle i en ledare i *Lundagård*, skriven av Carl Fehrman. Den hade rubriken ”Böök, Tegnér och stormens herre” och en central mening i den lyder: ”Att vara i pakt med stormens demoner, att tveklöst låta sig kastas av förändringens vind – detta kan knappast ställas som idealet för dagens studenter.” Motståndet mot nazism och fascism i ett splittrat Lund ledde också till att Carl Fehrman tillsammans med Staffan Björck strax därefter medverkade till att studentkåren kunde få en ordförande som höll en ”klar

färdriktning” (Bertil Block, *Under Lundagårds kronor* 1991, s. 139). Om allt detta berättar Carl själv med karakteristisk diskretion inget i sin minnesartikel.

Från krigsårens Lund berättar han däremot om ett annat remarkabelt tillfälle, nämligen T.S. Eliots legendariska besök i april 1942. Arthur King organiserade besöket med insmuggling av gästen via flyg, Olle Holmberg och Lundensiska Litteratursällskapet var värd. Men det var Carl Fehrman som presenterade skalden i två stora tidningsartiklar och som till sist även vägledde hans återvandring genom Lunds mörka gator till järnvägsstationen.

Carl Fehrman publicerade tidigt essäer om den skånska samtida litteraturen i den lokala pressen. Hjalmar Gullberg stod i förgrunden från början. Men det var Oscar Levertins lyriska författarskap som han ägnade sin doktorsavhandling. Med förordets formulering var avsikten i första hand att ”belysa dikterna som litterära dokument”. Mer metod- och teoridiskussion behövdes inte på den tiden! Det första kapitlet ger en bred orientering i fransk, engelsk och tysk konst och litteratur under 1880- och 90-talen. Studiet i det materialet måste ha varit en sann europeisk bildningsresa, men den fick företas i ett stängt och tillbommat Sverige. Disputationen ägde rum den 28 april 1945, alltså just i andra världskrigets slutskede. En modell för arbetet torde ha varit Olle Holmbergs *Viktor Rydbergs lyrik* från 1935. Kombinationen av idéhistoria och textstudium finns hos båda, likaså uppläggningsen efter teman och motiv och avslutningskapitlet om språk, stil och komposition. Opponenten var ingen annan än Fredrik Böök. Han skrev dels en lång recension i *Svenska Dagbladet*, dels och framför allt en inlägga till fakulteten, där han föreslog ett högt betyg och berömde arbetet för ”de ovanligt mångsidiga och grundliga kunskaper, som lic. Fehrman visat”; ”man kan utan vidare tala om en humanistisk bildning, ovanlig hos en så ung forskare.”

Fehrman blev genast docent och hade som sådan återkommande perioder som tillförordnad professor; en tjänst som forskardocent från 1953 gav honom under en tid en privilegierad position. Han var flitig

både som forskare och som kritiker i dagspressen. Där följde han med förkärlek och förståelse samtidens lyrik, vid sidan av Gullberg gärna Nils Ferlin och Gunnar Ekelöf, men han åtog sig också mycket annat, kanske med sikte på en karriär inom pressen. Från nyåret 1956 var det i *Svenska Dagbladet* han hörde hemma. Jag citerar Peter Luthersson: "Under sitt första år på tidningen skrev han om Heidenstam och Levertin, om Alf Nymans idévärld och Palmyras ruiner. Han recenserade sådant som Emil Staigers *Die Kunst der Interpretation* och Charles Dé-déyans *Le Theme de Faust dans la littérature européenne*." Tidningen och dess läsekrets passade honom väl.

Doktorsavhandlingen om Levertins lyrik har sin tyngdpunkt i tre mäktiga, motivinriktade kapitel: "Den medeltida stämmingsvärlden", "Döds känsla och livskänsla" och "Munk och riddare". Härifrån fortsätter vägen mot det som skulle bli hans nästa stora verk och som fick titeln *Diktaren och döden. Dödsbild och förgängelsetanke i litteraturen från antiken till 1700-talet*. Den boken blev färdig 1952 och kom snart att följas av tre besläktade arbeten (1954, 1956 och 1957). Det var ett stort fält som han rörde sig på, där framför allt den rika tyska forskningen kring medeltidens, renässansens och barockens teman, diktformer och ikonografi blev vägledande (Walter Rehm, Fritz Strich med flera). Han letade fram material som förut hade lämnats obeaktat eller rentav föraktat, sådant som tillfälles- och persondikter och dödsberedelseböcker, och han lyfte fram liemän, timglas och benknor, kyrkogårdar och dödsdanser i olika uppenbarelseformer. Han presenterade därmed motiv och föreställningar kring tillvarons grundfrågor som hade varit levande från medeltiden till långt in i nyare tid, men som sedan hade fallit i glömska. Att detta inte bara var bildande och tankeväckande utan också kunde komma till praktisk nytta visade sig våren 1958, då man tog honom till rådgivare när lundakarnevalen i Akademiska föreningens undre värld inrättade sin spökkällare.

Slutet av femtioalet var en produktiv tid för Carl Fehrman, väl delvis betingat av speciminering för professur. Han samlade större essäer

till en innehållsrik volym med titeln *Poesi och parodi* (1957) och kunde följande år, 1958, ge ut en bok om Hjalmar Gullbergs diktning. Boken blev välkommen; redan samma år kom en ny upplaga och senare även en tredje. Det var en lundaakademiker som skrev om en annan; förtrogenheten med Gullbergs bakgrund, personlighet och uttrycksformer var djup. Carl Fehrman släppte heller aldrig ämnet utan återkom till Gullberg ännu under sina sista skrivande år.

Det var med det nu nämnda och mycket annat i bagaget som Carl Fehrman kunde tillträda en professur i Lund den 1 juli 1958 som Algot Werins efterträdare. Han blev året därpå kollega med sin gamle vän Staffan Björck, som hade återkallats till Lund från Göteborg. De två hade ju följts åt genom studier och docentår och bildade nu ett framgångsrikt professorslag, även om Staffan Björck genom sitt engagemang i bibelkommissionen kom att överlåta mycket av den dagliga verksamheten i Lund på Carl Fehrman. Det var naturligt att det till det år då båda fyllde sextio gjordes en gemensam festskrift. Den fick, med en anspelning på deras respektive storverk, heta *Diktaren och hans formvärld*. Innehållet vittnade om en livaktig institutionsmiljö med stor bredd – båda professorerna var liberala, generösa och framsynta när det gällde forskningsinriktningar och materialval. Framför allt kom de att befordra forskning kring dagspressen och dess olika genrer, något som alltjämt präglar ämnesprofilen i Lund.

Carl hade ända från början riktat in seminariearbetet mot metodfrågor och sådant som termer för epoker och strömningar, gärna i anslutning till Wellek & Warrens *Theory of Literature* (1949) och René Welleks övriga studier. De nykritiska tendenserna från USA (S.E. Hyman, *The Armed Vision*) och textstudier som Wolfgang Kayzers *Das sprachliche Kunstwerk* och inte minst Erich Auerbachs *Mimesis* kom tidigt in i seminariearbetet. Barockforskningen drevs vidare av flera doktorander, men när det gällde metodfrågor var det komparatistiken han ägnade de mest ambitiösa seminarieresierna. Det är alltså den gren av litteraturhistorien som har kallats ”jämförande” men som framför allt sysslar med

frågor om hur litteratur sprids över språkgränser, hur författarskap påverkar varandra och hur verk blir översatta och därefter mottagna i nya miljöer. Flera doktorander kom att entusiasmeras av dessa frågor, men i ett par fall också att ta intryck av de krav på humanioras vetenskaplighet som då hördes. Här kunde Carl Fehrman inte följa med; statistik och tabeller passade inte in i hans bild av litteraturforskningen. Det var, menade han, att svika just den estetiska sidan av litteraturen och för den delen även den litteraturhistoriska framställningens estetik och dess förhållande till den läsande allmänheten. Det kan anmärkas att det i få av hans skrifter finns regelrätta fotnoter – referenserna finns insmugna på andra sätt.

Det komparativa litteraturstudiet hade vid mitten av femtiotalet organiserats i en internationell sammanslutning, "Association Internationale de Littérature Comparée" (AILC-ICLA), och Carl Fehrman blev en entusiastisk deltagare i dess kongresser, liksom i skandinavisternas IASS. Han kunde ta emot berömda gästföreläsare i Lund och såg även till att vi yngre fick nöjet att inte bara lyssna till dem utan även träffa dem mellan skål och vägg, inte sällan i hemmet på Fakirens väg. Vi fick möta den rödhåriga Northrop Frye (*Anatomy of Criticism*), den elegante Wolfgang Kayser, den ståtlige åldringen Hans Georg Gadamer och många andra. I synnerhet var Carl Fehrman angelägen om de vänskapliga förbindelserna med kollegerna på andra sidan Öresund, personligheter som Elias Bredsdorff och F.J. Billeskov Jansen bland de äldre och många i den generation som kom efter. Det är kontakter som alltså hålls levande, inte minst tack vare Carls inflytande hos den kulturintresserade dansk-svenske mecenaten Einar Hansen och de fonder som han skapade.

I sin inträdesföreläsning i Akademien uppehöll sig Carl Fehrman inte minst vid 1700-talets lärdomsvärld. Men han vände gärna också fram andra sidor av den tiden, där han nog tyckte sig ha en viss hemortsrätt genom sina förfäder, de båda medaljgravörerna Daniel och Carl Gustaf Fehrman, far och son, som hade verkat i 1700-talets Stockholm. Till

Bellman och 1700-talets musikaliska underhållningskultur återkom han gång på gång; hans många artiklar om dess visdiktare och sångare, motivkretsar och arbetssätt finns samlade i två volymer. Han bidrog verksam till det Bellmansymposium som Vitterhetsakademien anordnade i september 1976 och som ledde till en betydelsefull nystart i utgivningen av Bellmans verk; högtidsföreläsningen "Bellmanbildens förvandlingar" kan läsas i årsboken 1977.

Det lärdoms- och ämneshistoriska intresset fick allt starkare betydelse för Carl Fehrman. Han publicerade en samling essäer om svenska litteraturforskare, *Forskning i förvandling* (1972), och tog flera gånger andra grepp om ämneshistorien genom att studera hur forskning och kritik genom tiderna har hanterat Tegnér, Bellman och andra diktare. Han var tidigt inne på sådana studier som blev alltmer frekventa genom receptionsforskningens genombrott på sjuttioalet. Däremot var det strukturalistiska teoribygget inget som tilltalade honom.

En av Carl Fehrmans verkligt minnesvärda föreläsningar (först tryckt 1966) handlade om Bellman som improvisatör. I *Diktaren och de skapande ögonblicken* (1974) utvidgade han idén till att med många exempel belysa hur infall och associationer, som kan spåras i manuskript och utkast, har resulterat i bestående verk. Uppslaget kom delvis från Ragnar Josephsons snillrika *Konstverkets födelse*, en bok som han beundrade och gärna hänvisade till. Som en förelöpare till den senare så livaktiga kreativitetsforskningen kunde den kanske ha fått ett varmare mottagande; det var inte en linje som han gick vidare på.

Som emeritus åtog sig Carl Fehrman att utarbeta en populär universitetshistoria. Den fick heta *Lärdomens Lund* och kom i sin första version 1984. I förordet markerar han att han skriver från sin utsiktspunkt som humanist, och det var väl så att de våta ämnens historia blev lätt styvmoderligt behandlade. Genom samarbete med Håkan Westling fick nästa upplaga en annorlunda balans; det resulterade också i att Carl fick en beundrare och ny vän i den förre universitetsrektorn och medicinaren. Ännu en upplaga har senare kommit till med Göran Blomqvist

som tredje medarbetare; den har också översatts till engelska. Framgång hade han också med *Litteraturhistorien i Europaperspektiv* (1999), en vittfamnande och samtidigt lättillgänglig framställning, där Europas och USA:s litteraturforskning skildras med stor inlevelse. Boken kom till hans glädje att översättas till franska av herr Battail i en utvidgad version, delvis finansierad av Vitterhetsakademien (2003). Översättaren betonar med rätta den tonvikt som arbetet lägger vid de lärda förbindelserna mellan franska och nordiska forskare, och han påpekar hur mycket förut okänt som arbetet lyfter fram ur arkiv och brevsamlingar. Även en tysk översättning kom till stånd följande år, något som också beredde Carl Fehrman stor tillfredsställelse.

En sista gång ska jag referera till inträdesföreläsningen. I dess inledning, och för övrigt ofta i andra sammanhang, talade Carl Fehrman om det fornfranska uttrycket för diktkonst, nämligen "gaya scienza". Hans forskning var, trots det ibland lugubra ämnesvalet, en glad vetenskap. Han var angelägen om att förmedla sin egen kärlek till litteraturen och litteraturstudiet både till sina elever och till läsare utanför den akademiska världen. Han var en beundrad föreläsare, som även genom radion nådde vida kretsar.

Carl Fehrman trivdes i Vitterhetsakademien, och man trivdes med honom. Hans lundensiska esprit och minnesgoda konversation uppskattades, och för honom själv erbjöd Stockholmsresorna andningshål från vardagen. Många av ledamöterna har på senare år frågat efter honom och hans befinnande. Det är tyvärr längesedan han kunde delta i mötena, men han följde noga vilka som hade deltagit och vad som hade förevarit. Carl Fehrman avled den 24 maj 2010.

Han hade också en annan stad som han gärna vistades i under forskarterminer och kongressdagar, nämligen Paris. I förordet till *Diktaren och de skapande ögonblicken* finns en charmerande sida som visar hur Lund och Paris förenades i hans hjärta. Han berättar hur han i ett vårligt Paris, där han förberedde boken, i en fransk avhandling hade träffat på en överraskande referens till Hans Larssons tankar om intuitionen. Det

kom honom att på främmande mark förnimma sin egen djupa förbindelse med den humanistisk-estetiska lärdomstraditionen i Lund samtidigt som han kände sig omgiven av en atmosfär av franskt välbehag. I den stämningen vill jag gärna överlämna honom åt minnet.

Louise Vinge